VALAHIA MODERNĂ, DESTINUL UNEI TRADUCERI / MADAME LA PRINCESSE AURÉLIE GHIKA, *LA VALACHIE MODERNE*

Corina IFTIMIA[1]

Rezumat: Lucrarea de faţă s-a născut din propria experienţă de traducător. În prima parte arătăm aici cu toată onestitatea riscurile la care se expune un traducător care nu a cules mai întâi toate informaţiile necesare legate de textul de tradus. Este o premieră, sau o retraducere? În partea a doua, demonstrăm din perspectiva criticii traducerii că (re)traducerea noastră a restituit părţi omise din original de traducerea iniţială din varii motive pe care încercăm să le explicităm şi a îndreptat unele erori de traducere. Desigur, omisiunile şi erorile pe care le menţionăm nu alterează sensul global al originalului, sunt doar chestiuni de nuanţă, însă acestea atenuează într-o oarecare măsură amprenta poetică lăsată de autoare în mărturiile ei. În acest sens, am ţinut seamă de publicul-ţintă al versiunii româneşti iniţiale.

Cuvinte-cheie: traducere, retraducere, receptare, critica traducerii.

Résumé : Ce travail est issu de notre propre expérience de traductrice. Dans un premier temps, nous montrons, en toute honnêteté, les risques encourus par un traducteur qui n'a pas recueilli initialement tous les renseignements requis sur le texte à traduire. Est-ce une première ou une retraduction ? Dans un deuxième temps, nous démontrons, en nous appuyant sur la critique de la traduction, que notre (re)traduction a restitué des pans entiers de textes omis de l'original pour des raisons que nous essayons d'expliciter, et qu'elle a corrigé quelques erreurs de traduction. Certes, les omissions n'altèrent pas le sens de l'original. Ce sont jute des questions de nuance, mais cela atténue en quelque sorte l'empreinte poétique du témoignage de l'auteur. En ce sens, nous avons tenu compte du public-cible de la version roumaine initiale.

Mots-clé : traduction, retraduction, réception, critique de la traduction

Traducătorul faţă cu retraducerea

Lucrarea *Valahia modernă* a apărut în 2015 la editura Casa Demiurg, Iaşi, în colecţia „Înapoi în timp", ediţie bilingvă, deşi iniţial ar fi trebuit să se înscrie în colecţia *Restitutio*, lansată de Sanda-Maria Ardeleanu, şi care cuprinde mărturii, texte semnate de autori români în limba franceză.

La vremea în care eram deja la a doua corectură, am aflat absolut întâmplător că ceea ce noi consideram că este o traducere în premieră este în parte o retraducere. Această descoperire ne-a destabilizat uşor, dar ne-a şi

[1] Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava, corina.iftimia@gmail.com

BDD-A30067 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:11 UTC)

motivat să cercetăm şi să aflăm mai mult. Cum e şi firesc, am mers la sursă şi astfel am ajuns la colecţia *Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea*, *Serie nouă*, publicată în 10 volume începând cu anul 2004 la Editura Academiei Române, de către Institutul de Istorie „Nicolae Iorga". Primele două volume l-au avut drept coordonator pe Paul Cernovodeanu, iar după dispariţia sa, pe Daniela Buşă şi Georgeta Filitti, care semnează şi prefeţele.

Povestea acestei colecţii ni s-a părut interesantă. Deja sintagma „serie nouă" ne-a îndemnat să mergem mai adânc cu căutările, să aflăm câte ceva şi despre seria dintâi. Aşa am ajuns la volumul I al colecţiei intitulate *Călători străini despre Ţările Române, seria Medievală*, apărut în 1968, elaborat de un grup de cercetători ai Institutului de Istorie "Nicolae Iorga" şi publicat de Academia RSR, ediţie îngrijită de Maria Holban. Această serie conţine 10 volume, publicate până în anul 1986, şi investighează perioada dintre anii 1330 sau 1331 (datarea unor documente nu este clar stabilită) până la 1800. Iniţiatorii acestei colecţii au fost: Maria Holban, Matilda Alexandrescu, Paul Cernovodeanu şi Ion Totoiu. Lor li s-au alăturat şi alţi cercetători de-a lungul timpului. Iniţiativa strângerii la un loc a mărturiilor lăsate de călătorii străini a venit din partea lui Barbu Cîmpina, în 1954.

Din prefaţa la vol. I scrisă de Mihai Berza încă din 1967 am aflat cum s-a născut această colecţie. Acesta spunea: „Colecţia pune la îndemâna cercetătorilor o categorie preţioasă de izvoare care, prin caracterele sale proprii, le întregeşte în mod obişnuit pe celelalte, iar, uneori, date fiind circumstanţele de fapt ale conservării surselor istorice la noi în ţară, e silită chiar să suplinească, în măsura posibilităţilor, lipsa acestora" (Mihai Berza in Maria Holban coord., 1968, pp. V-VI). Autorul mai lămureşte şi sintagma "călători străini": oameni de diferite naţii, de diferite origini sociale, care au tranzitat pe teritoriul nostru sau chiar au zăbovit o perioadă mai lungă sau mai scurtă de timp, mânaţi în general de interese economice şi politice. Aceştia au lăsat însemnări importante nu numai despre evenimentele la care au fost martori oculari, ci şi despre oraşele, satele, modul de viaţă şi obiceiurile localnicilor din Ţările Române (Valahia, Moldova şi Transilvania).

Ideea unei astfel de lucrări nu era nouă. Nicolae Bălcescu subliniase şi el, în "Cuvânt preliminariu despre izvoarele istoriei românilor" publicat în *Magazinul istoric pentru Dacia*, "importanţa mărturiilor făcute de deosebiţi călători în locurile noastre şi tipărite în mai multe limbi". Ideea este urmată şi de alte publicaţii ale vremii, printre care se menţionează "Arhiva Istorică a României" tipărită de Haşdeu. Însă "efortul cel mai susţinut în această direcţie a fost cel al lui Nicolae Iorga", semnatarul culegerii "Călători, ambasadori şi misionari în ţările noastre şi asupra ţărilor noastre" publicate în Buletinul societăţii geografice, 1889, dezvoltată ulterior în 4 volume publicate între 1928-1929 cu titlul *Istoria românilor prin călători între secolele XIV-XIX*.

BDD-A30067 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:11 UTC)

Autorul prefeţei mai menţionează şi dificultăţile utilizării acestor izvoare. Printre ele citǎm înmulţirea lor, unele limbi de circulaţie restrânsă în care au fost redactate (suedeză, maghiară, polonă, turcă), gradul scăzut de cultură observat la unii autori abia ştiutori de carte, caracterul arhaic al limbii.

Prefaţa lui M. Berza este urmată de cea a Mariei Holban, care se concentrează pe aspecte concrete, tehnice, ale realizării acestei monumentale colecţii. Aceasta începe prin a menţiona o primă etapă de o importanţă crucială în domeniul traducerii: stabilirea textului, în vederea unei traduceri cât mai fidele. Una dintre dificultăţile cu care s-a confruntat echipa a fost transpunerea în limbi străine a toponimelor şi antroponimelor româneşti, fapt care le făcea de nerecunoscut. De aceeaşi dificultate ne-am lovit şi noi, în faţa numelui lui Iancu Oteteleşanu, de exemplu, numit de autoare Otto Téléchano, ale cărui urme le căutam zadarnic la Măgureni, când castelul acestuia se află la Măgurele, în judeţul Ilfov. La fel şi numele oraşului Giurgiu, sub pana autoarei devine Giurgevo, însă eroarea de pronunţie, respectiv de transcriere, nu-l face de nerecunoscut cititorului român francofon.

O altă dificultate a constat în munca de selecţie a mărturiilor. Criteriul de bază a fost cel al valorii mărturiei din punct de vedere istoric. Astfel, au fost excluse ”digresiunile de tot felul constând din consideraţii religioase sau morale fără o legătură necesară cu subiectul” sau „Inventare întregi de obiecte de cult” din biserici, care încarcă textul. Aici se cuvine să facem o scurtă menţiune. Lucrarea apărea în epoca regimului comunist ateu, aşa încât se impunea să dispară din texte orice referire la domeniul religios strâns legat de vieţuirea moldo-valahilor.

De asemeni, au fost suprimate invectivele, criticile rău intenţionate care, în opinia coordonatoarei, formau „un balast supărător”. În schimb, au fost păstrate criticile cu privire la starea reală a Ţărilor Române şi a locuitorilor, percepută adeseori de către nobilii străini sosiţi din marile capitale europene drept înapoiată.

Pentru ca munca de traducere să fie eficientă, fiecărei limbi i s-a atribuit unul sau mai mulţi traducători.

Începând cu 2004, Colecţia se reia după o întrerupere de mai bine de trei decenii, cu titlul *Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea, serie nouă*, tipărită cu sprijinul Ministerului Culturii şi Cultelor prin administraţia Fondului Cultural Naţional, de Editura Academiei Române, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”. Din prefaţa la vol. I, atât cât am avut acces la ea, nu am aflat lucruri în plus despre strategia demersului traductologic. Am concluzionat ca nu s-a schimbat şi că dificultăţile şi criteriile de selecţie au rămas aceleaşi, dacă nu cumva au sporit, dată fiind abundenţa surselor. Textele în limba franceză au fost traduse de dr. Georgeta Filitti, dr. Daniela Buşă, dr. Raluca Tomi şi cercetătoarea Lucia Taftă.

BDD-A30067 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:11 UTC)

Scurtă privire critică asupra traducerii şi retraducerii

Mărturia prinţesei Aurélie Ghika face parte din volumul V, pp. 150-176. Citind-o în momentul în care versiunea noastră era deja în lucru la editură, am realizat că textul autoarei a fost tradus fragmentar. Într-adevăr, au fost omise pasaje considerate digresiuni care ar fi încărcat textul. Aici merită menţionat capitolul intitulat „Cuvânt către cititori", suprimat integral de editorii colecţiei. Problema ideologiei opresive a fostului regim comunist iese din discuţie ca justificare a omisiunii. O explicaţie plauzibilă este faptul că în acel cuvânt-înainte autoarea prezintă un punct de vedere personal asupra realităţii sociale, culturale şi politice a Franţei de la jumătatea secolului al XIX-lea. Tabloul înfăţişat de A. Ghika este sumbru, încărcat de temeri şi pesimism izvorâte în urma revoluţiei de la 1848, ale cărei ecouri i-au parvenit în timp ce călătorea prin Valahia. Autorii colecţiei îl vor fi considerat nerelevant pentru tematica generală.

De asemeni, am constatat că şi numele autoarei a fost uşor modificat: Madame la princesse Aurélie Ghika devine Aurélie de Soubiran Ghica. Aşa cum arătam şi în nota traducătorului, autoarea şi-a atribuit titlul de prinţesă fără ca soţul ei, Grigore Ghica, să fi ajuns să domnească, la fel cum îşi atribuise şi particula nobiliară „de", fără să facă parte din aristocraţia franceză. Considerăm că suprimarea titlului de prinţesă pe care autoarea şi l-a arogat pe nedrept restabileşte adevărul biografic şi istoric al acesteia.

Mergând mai departe în comparaţia versiunii noastre cu cea deja publicată, am observat că au mai fost eliminate şi pasaje cu alură de meditaţie poetică, descriptive şi melancolice, impregnate de spiritul romantic al vremii. Aşa de pildă reveriile tihnite la poalele munţilor şi codrilor noştri, departe de zbuciumul revoluţionar din patrie, reflecţiile pioase la vederea troiţelor pe care le întâlneşte la tot pasul în peregrinările ei prin câmpia nesfârşită şi pe care le confundă cu nişte vestigii funerare primitive.

Din capitolul întâi intitulat „Dunărea. Giurgiu. Stepa" au fost eliminate paragrafe întregi în care autoarea descrie călătoria cu vaporul cu aburi pe Dunăre până să ajungă la Giurgiu. De data aceasta, omisiunea se justifică prin faptul că excede limita geografică fixată. Mai puţin explicabilă ni se pare omisiunea unei părţi importante ca întindere din capitolul „ Domnitorul. Domnia lui Grigore Ghica. Doamna Maria, văduva sa. Salonul său de la Colentina. Câteva portrete. Sultanul. Bucureştiul în 1849", şi anume portretele personalităţilor politice (diplomaţi, militari) care frecventau salonul cosmopolit al Doamnei Maria.

Omisiunile sunt numeroase şi variabile ca întindere, de la câteva fraze până la paragrafe şi pagini întregi. Enumerarea şi analiza lor ar depăşi spaţiul acestei lucrări. Totuşi, ele ar merita o tratare separată pe care o vom face cu siguranţă în viitor. Deocamdată ne mulţumim să conchidem că, pe de o parte, aceste omisiuni încadrează textul din limba ţintă în limitele stricte impuse de

BDD-A30067 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:11 UTC)

tema colecţiei şi, probabil, de politica editorială, aşa încât orice însemnare fără legătură directă cu Valahia este eliminată ca „digresiune"; pe de altă parte, prin aceste omisiuni se dovedeşte că demersul nostru nu poate fi socotit integral drept o „retraducere".

Comparând varianta autorilor cu a noastră, am remarcat că există, cum e şi firesc, deosebiri la nivelul formei, generate de opţiunile de traducere, nu însă şi la cel al conţinutului. Totuşi, am observat şi unele „derapaje" amuzante, pardonabile dacă avem în vedere volumul imens de muncă şi respectarea unor termene. Dăm mai jos un singur exemplu. Mai întâi, originalul pe care îl citărm din ediţia bilingvă:

> Retenue deux jours à Giurgevo par le retard du bateau à vapeur, dans la maison du Préfet, j'assistai à une scène d'un comique étrange. Deux heures avant mon dîner, trois dorabantz, ou gendarmes, donnaient la chasse, à coups de bâton, à des poulets étiques qui étaient aussitôt tués et rôtis. Cette course vagabonde ressemblait au maraudage d'une armée en détresse. Le maïs vient en abondance, et il serait facile d'obtenir ces poulets dorés de la Gascogne, si appréciés des palais délicats ; mais le luxe du poulailler est inconnu, et on obligerait difficilement un domestique à pourvoir à la subsistance de la gent emplumée, mise au régime cellulaire. (Aurélie Ghika, [1850], 2016, p.182)

Traducerea iniţială:

> Reţinută două zile la Giurgiu de întârzierea vasului cu aburi, am asistat în // casa prefectului la o scenă de un haz ciudat. Cu două ore înaintea cinei, trei dorobanţi sau jandarmi urmăreau cu lovituri de baston nişte pui de găină slabi, care fură curând omoraţi şi prăjiţi. Aceasta cursă hoinară semăna cu o şterpeleală a unei armate aflate într-o stare critică. Porumbul era din abundenţă şi erau uşor de obţinut acei pui aurii din Gasconia, atât de apreciaţi de delicatele *pupile gustative*; dar folosirea coteţului de găini este un lux, care este necunoscut şi obligă un servitor sa aibă grijă, cu greutate, de sănătatea unor *oameni aflați la regim*. // (Daniela Buşă coord., 2009 p. 172)

Retraducerea noastră:

> Reţinută două zile la Giurgiu în casa Prefectului din pricina întârzierii vaporului cu aburi, am asistat la o scenă de un comic ciudat. Cu două ore înainte de cină, trei dorobanţi sau jandarmi fugăreau cu lovituri de baston nişte pui numai piele şi os care erau ucişi şi fripţi pe dată. Alergătura asta dezordonată semăna cu tâlhăria săvârşită de

BDD-A30067 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:11 UTC)

> o armată în dificultate. Porumbul vine din belşug, ar fi uşor de obţinut puii aurii din Gasconia, atât de apreciaţi de *palatele delicate*; dar luxul coteţului de găini est necunoscut, şi greu ai putea sili un slujitor să asigure hrana *poporului cu pene* pus la regim de închisoare. (Aurélie Ghika, 2016, p. 92)

Una dintre nepotriviri poate fi constatată la nivel morfologic, în traducerea timpurilor verbale. Astfel, imperfectul „étaient tués" este tradus cu perfectul simplu, „fură uciși", prezentul „vient" din „*vient* d'abondance" cu imperfectul „*era* din abundență", la fel ca și condiționalul din „il *serait* facile" („*erau* uşor"), ceea ce transformă un deziderat în certitudine. La nivel lexical, dincolo de diferențele de opțiuni de traducere, precum „ poulets étiques" tradus cu „pui slabi" şi retradus prin „pui numai piele şi os" („pui costelivi" ni se pare acum mai potrivit), avem de-a face cu două tipuri de erori. Prima ar fi de ordin tipografic, cea care transformă *papilele* gustative în *pupile*, deşi originalul vorbeşte despre *palate*. Cea de a doua ține de o înțelegere greşită a textului şi duce la un nonsens. Traducerea deplasează grija pentru creşterea zburătoarelor de curte întru desfătarea gustului rafinat franţuzesc de care s-ar putea bucura şi valahul în punerea acestuia din urmă la regim. Despre ce regim ar fi vorba, traducerea nu mai spune, adjectivul „cellulaire" (celular, de celulă de închisoare) nemaifiind tradus.

Concluzii

În domeniul istoriografiei româneşti, prin includerea mărturiilor în cadrul izvoarelor istorice, traducerea excede cei 100 de ani, dacă socotim demersul marilor predecesori precum Bălcescu şi Iorga. Dacă ne raportăm la demersul început în sec. XX şi continuat în sec. XXI, perioadă în care se concretizează un vechi deziderat, atunci da, vorbim de aproape o 100 de ani de traduceri.

Am arătat aici că practica retraducerii se dovedeşte folositoare, mai ales atunci când aceasta restituie un text în integralitatea lui, dincolo de considerentele de ordin tematic, ideologic sau estetic. Totodată, ea operează transformări care tind să îmbunătăţească versiunea iniţială. Reafirmăm că nu ne-am regăsit în postura de re-traducătoare (în parte) decât tardiv, în momentul în care cartea era în curs de editare-tipărire şi subiect de negociere pe seama altor variante posibile cu directoarea editurii.

Destinul editorial al cărţii autoarei Aurélie Ghika în limba română începe prin traducerea ei parţială şi includerea într-o colecţie vastă, extrem de bogată şi cu o lungă tradiţie, *Călători...* şi e continuat prin retraducerea ei în colecţia "Înapoi în timp" a Casei Demiurg, condusă de A. Ioniță, ea însăşi istoric. Considerăm că mărturia autoarei este valoroasă, căci ea întregeşte imaginea Ţărilor Române în zorii epocii moderne văzute de un ochi străin, dar legat afectiv de aceste ţinuturi.

BDD-A30067 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:11 UTC)

Bibliografie:

Madame la princesse Aurélie Ghika (1850): *La Vlalachie moderne*, Paris, Comptoir des imprimeurs, Comon, Editeur.

Prinţesa Aurélie Ghika (2016): *Valahia modernă/La Valachie moderne* [Tradus de Corina Iftimia], Iaşi, Casa Editorială Demiurg.

Maria Holban coord. (1968): *Călători străini despre Ţările Române, seria Medievală*, vol. I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Daniela Buşă coord. (2009): *Călători străini despre Ţările Române, serie nouă,* vol.V, Bucureşti, Editura Academiei, pp.150-176.

BDD-A30067 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:11 UTC)